

Geld in Rusland roebels of ruilhandel?

Joop de Kort
Instituut voor Oost-Europees recht en Ruslandkunde
Universiteit Leiden

In Rusland zijn de pogingen om de economie te monetariseren in de afgelopen tien jaar zonder succes gebleven. Door het afschaffen van centrale planning en het vrijgeven van de prijsvorming had geld een centrale rol moeten gaan spelen in de economie. In 1997 werd echter 41 procent van alle transacties tussen bedrijven via ruil in natura afgehandeld (Aukutsionek, 1998). De Russische roebel had het enige betaalmiddel in Rusland moeten worden. De roebel moet echter concurreren met de Amerikaanse dollar als betaalmiddel. Er zouden in Rusland meer dollars in omloop zijn dan in de Verenigde Staten zelf, zo'n 50 miljard (Ambassade, 1999). Maatregelen die de Russische regering doorvoerde om de economie te monetariseren hadden een tegenovergesteld effect. Slechts de crisis van augustus 1998 lijkt er toe te leiden dat de ruilhandel vermindert ten gunste van transacties met geld (Åslund, 1999). De Russische regering had zich echter tot het uiterste ingespannen deze crisis te voorkomen.

De oorzaken voor deze ontwikkelingen moeten we zoeken in het macro-economische beleid en de micro-economische zwakheden in Rusland. In deze bijdrage wil ik op beide elementen ingaan, me zoveel mogelijk beperkend tot de gevolgen van de ontwikkelingen op de rol die het geld speelt in een economie. Volgens de economische leerboeken heeft geld drie functies: het is rekeneenheid; het is ruilmiddel; en het is oppotmiddel. Ik betoog dat in Rusland geld geen van deze functies heeft. Dit komt voort uit de erfenis van het communistisch verleden (de micro-economische zwakheden) en uit de onverwachte reacties op beleidsmaatregelen (macro-economisch beleid).

Geld in de Sovjetunie

Geld wordt in markteconomieën gebruikt om transacties tussen economische subjecten makkelijker te maken. Het trekt koop en verkoop van goederen uit elkaar. Dit betekent tevens dat geld gebruikt kan worden om de consumptie uit te stellen, te sparen. Om deze functie te kunnen vervullen worden er een aantal eisen gesteld aan geld. Het moet duurzaam zijn, het moet homogeen zijn, het moet deelbaar zijn en het moet schaars zijn (Poser, 1998). In Europa zijn de meeste geldstelsels ontwikkeld op een goud- of zilver standaard. Deze edelmetalen voldoen aan al de gestelde eisen. In de 20e eeuw hebben deze standaarden plaatsgemaakt voor volkomen fiduciaire geldstelsels. De waarde van het geld is volledig afhankelijk van het vertrouwen dat het publiek heeft in de monetaire autoriteiten. De monetaire autoriteiten hebben een

wettelijk monopolie op de uitgifte van geld en houden toezicht op de geldscheppende instellingen, de banken.

In de Sovjetunie ontwikkelden de functies van geld zich anders. Na de machtsgreep in 1917 bracht de communistische regering zoveel geld in omloop dat het zijn waarde volledig verloor. De economie ontwikkelde zich tot een economie in natura. Een diepe economische crisis leidde tot een hernieuwde monetarisering in de jaren 20. De daarop volgende discussies over de rol van het geld in een communistische economie werden in 1928 door Stalin beëindigd. Stalin voerde een stelsel van centrale planning in, dat op monetair gebied gekenmerkt wordt door een dichotomie, binnen de bedrijven sector speelde geld geen rol van betekenis, terwijl voor werknemers geld wel ruilmiddel en rekeneenheid was.

Weliswaar hadden alle bedrijven een bankrekening, maar deze was niet belangrijk in de bedrijfsvoering. De bedrijfsleiding had zelfs geen toegang tot deze rekeningen. Ze hadden een functie in het planningsproces, de planner registreerde een betaling bij het leveren van een product en registreerde een uitgave bij de ontvangst van een input. Dit waren twee gescheiden boekingen. Op deze manier had de planner een extra instrument om te beoordelen of een bedrijf het plan vervulde. De roebel had dus geen functie als ruilmiddel en omdat de plannen in hoeveelheden te produceren product geformuleerd werden had de roebel zelfs niet de functie van rekeneenheid. Prijzen waren volledig arbitrair en waren niet gerelateerd aan de waarde die het product had voor de afnemer.

Het was voor het bedrijf onmogelijk om de roebels die op de rekening stonden vrij aan te wenden. Deze zogenaamde non-cash roebels waren dus niet om te zetten in cash roebels om bijvoorbeeld de werknemers te betalen, de loonsom was een apart onderdeel van het plan. Het bedrijf was ook niet afhankelijk van haar banktegoed voor investeringen. Investeringen werden net als de lopende productie gepland en rechtstreeks gefinancierd uit het staatsbudget.

De werknemers ontvingen loon en konden dit contant aanhouden of op een bankrekening zetten. Zij konden het ook weer van de bankrekening afhalen. Als consument konden zij dit inkomen vrijelijk besteden aan de beschikbare consumptiegoederen. Om de geldkringloop gesloten te houden moest de planner de vraag- en aanbodzijde met elkaar in evenwicht zien te brengen. Hij moest de prijzen zo vaststellen dat de lonen en uitkeringen na een plancyclus weer terug waren in handen van de staatsbank. Dit was een moeilijk onderdeel van de planningscyclus, omdat de consumptie zich deels onttrok aan het zicht van de planner.

Omdat de meeste producten moeilijk of niet te verkrijgen waren, was het leggen en onderhouden van goede contacten zeker zo belangrijk in het verkrijgen van goederen als het hebben van geld. Bedrijven speelden ook een belangrijke rol in de voorziening van consumptiegoederen voor hun werknemers. De Russen onderhielden een uitgebreid netwerk van contacten om elkaar van 'koopjes' op de hoogte te houden. In deze informele economie werd lang niet altijd in roebels afgerekend. Goederenruil en een ongeschreven kredietboekhouding waren belangrijke ruilmiddelen. Deze informele economie was niet beperkt tot de consumentensector. Ook in de bedrijvensector bestond een circuit van informele ruil. Er was zelfs een apart woord voor in het Russisch, *blat*, dat onvertaalbaar is, maar duidt op een "ik help jou, jij helpt mij" circuit (Ledeneva, 1999: 33-34). Bedrijfsdirecteuren hielden vaak een deel van hun productie achter om het op de informele markt in te zetten als ruilmiddel om tekorten in het productieproces aan te vullen. Directeuren stuurden verkeerde leveranties niet terug, maar hielden deze aan om in het ruilproces in te zetten.

Voor de planner was deze informele ruileconomie zowel een ramp als een zegen. Het was een zegen, waar het de managers hielp de plooiën in de planning glad te strijken en toch de planning te realiseren. Het was een ramp, omdat op deze manier de planner geen zicht had op de productie. Bovendien was het voor de planner ondoenlijk om een macro-economisch evenwicht te plannen. Hij wist immers niet hoeveel producten er in de consumptieve sfeer terechtgekomen waren. Bovendien golden in de informele sector andere prijzen dan de (lage) geplande prijzen en verschafte de informele sector velen ook een aanvullend inkomen.

Om verschillende redenen stelde de planner lage prijzen vast voor consumptiegoederen, maar liet hij wel toe dat de lonen stegen. Omdat de productie van consumptiegoederen niet erg toenam ontstond er een macro-economisch spanningsveld (Kornai, 1980).

Noch voor producenten, noch voor consumenten had geld een oppotfunctie.

Weliswaar konden Russen een spaarrekening aanhouden, maar gegeven de tekorten hielden deze hun geld liever bij de hand. Daarbij komt dat de belangrijkste reden voor besparingen, het opvangen van inkomensverliezen in de toekomst niet relevant was. De garantie op werk verzekerde de Russen van een inkomen. In geval van ziekte, invaliditeit en pensioen bleef de werkgever verantwoordelijk voor de betaling van een inkomen. In feite was er dus een omslagstelsel in de sociale zekerheid. Aan de andere kant waren bedrijven niet afhankelijk van particuliere besparingen om hun investeringen te financieren. Deze kwamen, zoals aangegeven, rechtstreeks ten laste van het budget.

Gorbatsjov's perestrojka

Het grootste economische probleem waarvoor Gorbatsjov bij zijn aantreden in 1985 zich gesteld zag was de stagnatie. De centrale planning faalde in het realiseren van technische vooruitgang. Dit leidde tot een afname van de productiviteit en uiteindelijk tot negatieve groei.

Gorbatsjov's perestrojka was een poging om de economie weer in beweging te zetten. Een van de belangrijkste maatregelen daartoe was de vermindering van de centrale controle over de productie. De bedrijven kregen meer ruimte om hun eigen productie te bepalen en ondernemende burgers mochten een eenmanszaak beginnen. Bedrijven mochten ook een groter deel van de cashflow zelf aanwenden. Dit vereiste een financiële onafhankelijkheid voor bedrijven en dus een hervorming van het banksysteem. De afdelingen van de staatsbank werden zelfstandige banken waar de commerciële functies werden onder gebracht, terwijl de staatsbank zelf de functie van een centrale bank kreeg.

De bedoeling van deze maatregelen was om een betere afstemming van de productie op de behoeften te krijgen en om bedrijven meer prikkels te geven efficiënter te gaan werken. De belangrijkste afnemer voor de producten van de bedrijven bleef echter de staat. Perestrojka leidde er toe dat de bedrijven zonder controle vooraf door de planner konden gaan produceren. De staat betaalde echter als vanouds bij verzending van de goederen en zonder controle op de kwaliteit van de productie. Bedrijven konden dus ongeremd hun productie voortzetten of zelfs vergroten.

De verzelfstandiging van de banken had bovendien aanleiding gegeven tot een spontane privatisering, zonder overigens het eigendom formeel te privatiseren. De banken kregen nauwe banden met hun voornaamste klanten en zijn verschaften deze

klanten veel kredieten (Schoors, 1999). Het monetaire overschot liep tijdens de perestrojka enorm op.

De monetarisering van de economie

Op 25 december 1991 werd de vlag van de Sovjetunie op het dak van het Kremlin voor het laatst gestreken en de Russische driekleur gehesen. Dit markeerde het eind van een periode waarin de centrale autoriteiten van de Sovjetunie hun macht hadden verloren aan de republieken, in het bijzonder Jeltsin's Rusland. Het Russische parlement, de Doema, had in het najaar van 1991 een uitgebreid en radicaal hervormingsprogramma aangenomen dat op 2 januari 1992 in werking trad. Daarbij werd een groot deel van de prijzen vrij gegeven en werd de handel geliberaliseerd. Andere onderdelen van het programma, dat met behulp van Westerse adviseurs was opgesteld, waren het privatiseren van staatsbedrijven en het hervormen van de staat. Deze maatregelen moesten er toe leiden dat bedrijven voor hun voortbestaan volledig op de markt aangewezen zouden zijn.

Geld speelde in deze hervormingen een belangrijke rol. Het moest alle functies uit de leerboeken krijgen. Door de prijzen vrij te geven kreeg geld zijn rekenfunctie, door de handel te liberaliseren kreeg geld zijn ruilfunctie, door bedrijven te privatiseren kreeg geld zijn oppotfunctie. Om al deze functies te kunnen vervullen moest de staat het vertrouwen in het geld bewerkstelligen en bewaren. De voorwaarden waaraan geld moet voldoen zijn eerder aangegeven, het moet duurzaam zijn, homogeen, deelbaar en schaars.

De prijsliberalisatie in januari 1992 leidde tot enorme prijsstijgingen. De inflatie in dit jaar was maar liefst 2500 procent (EBRD, 1998). De prijsstijgingen leidden er toe dat het monetaire overschot snel verdween. De Russen kregen te maken met hoge prijzen, hetgeen vooral mensen met bescheiden inkomens hard trof. Dit gaf aanleiding tot looneisen, die de bedrijfsleiders, met instemming van de autoriteiten, accepteerden. Het gevolg was een loon-prijsspiraal. De inflatie bleef in 1993 en 1994 erg hoog met respectievelijk 840 en 204 procent.

Een tweede belangrijke oorzaak voor de prijsontwikkeling lag in het uiteenvallen van de Sovjetunie in het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (GOS). In het GOS waren de oude Sovjetrepublieken minus de Baltische staten verenigd. Alhoewel de GOS landen politiek onafhankelijk waren, hanteerden ze nog wel de roebel als betaalmiddel. De republieken hervormden de regionale kantoren van de staatsbank om tot hun centrale banken. Deze konden kredieten verstrekken in roebels, maar hadden niet de bevoegdheid om roebels aan te munten of te drukken. Dat was en bleef het monopolie van de centrale bank van Rusland. De centrale banken van de regio's bleven de ondernemingen in hun regio nagenoeg onbeperkt krediet verlenen, waarvoor de rekening uiteindelijk toch in Moskou terecht kwam (Granville, 1997). De pogingen van de centrale bank van Rusland om de kredietlijnen naar de andere GOS landen in de greep te krijgen leidden in eerste instantie tot verschillende prijzen voor niet-contante roebels voor verschillende republieken. De Russen knepen ook de toevoer van contante roebels naar de republieken af. Toen de Russen weer enige greep kregen op de kredietstromen begonnen de GOS landen hun eigen munteenheden in te voeren en viel de roebelzone uit elkaar. Voor Rusland had dit als grote voordeel dat ze zich nu kon concentreren op haar eigen problemen. En die waren groot genoeg. Niet alleen in de republieken waren bedrijven in staat geweest kredieten te blijven krijgen,

ook binnen Rusland bleven de bedrijven afhankelijk van kredietverlening. Zij sloten hun kredieten deels bij banken af, maar een groot deel van de kredieten betrof onderlinge kredietverlening.

Betalingsachterstanden

In de eerste jaren van de hervormingen explodeerden de betalingsachterstanden die bedrijven aan elkaar hadden. Deze achterstallige betalingen fungeerden in wezen als een alternatief voor betalingen. Vanwege de trage werking van het bankwezen, een overschrijving kon maanden onderweg zijn, en de hoge inflatie meden bedrijven banktegoeden. Het liquiditeitstekort dat ontstond door het ontwijken van het bankverkeer noodzaakte de bedrijven om te leveren op krediet. In het half jaar na de prijsliberalisatie waren de betalingsachterstanden tussen bedrijven ondeling opgelopen tot ongeveer 2/3e van het nationaal inkomen in die periode (Poser, 1998). Het ontstaan van de betalingsachterstanden leidde er ook toe dat bedrijven niet afhankelijk bleken te zijn van hun geldinkomen voor hun voortbestaan. Zij ontweken de monetarisering van de economie en maakten daarbij gebruik van de oude netwerken, die tijdens de planperiode zo nuttig waren geweest om planningsdoelstellingen te realiseren. Zolang geen van de partijen de schulden inriep en daarmee een kettingreactie in werking zou zetten kon dit systeem voortbestaan. Om deze ontwikkeling tegen te gaan en bedrijven tot betalingen aan te zetten, verplichtte de overheid de bedrijven om betaling vooraf te vragen. Uitvoering van deze verplichting zou een desastreus effect hebben op de economie (Poser, 1998). De onderlinge kredietverlening verschafte de bedrijven het werkkapitaal dat ze nodig hadden om te produceren en het verdwijnen daarvan zou het voor de bedrijven onmogelijk maken hun productie voor te financieren. De enige uitweg lag in het bankkrediet, maar banken stonden niet te springen om bedrijven krediet te verlenen. De betalingsachterstanden maakten het voor banken moeilijk om te beoordelen of bedrijven slechts illiquide waren, of dat er sprake was van insolventie. De onduidelijke eigendomsverhoudingen maakten het onmogelijk om goed onderpand te verkrijgen voor leningen. Om hun productie veilig te stellen moesten bedrijven wel doen alsof er niets veranderd was. Alleen nieuwe klanten werden gedwongen vooraf te betalen. Een belangrijker ontwikkeling was echter dat ruil in natura ingezet werd om de kredietverlening te vermijden.

Anti-inflatie beleid

In 1994 werd een wet aangenomen die het de overheid verbood zijn tekorten montair te financieren. Dit markeert het begin van een periode met een actief anti-inflatie beleid. De overheid was in het vervolg aangewezen op de kapitaalmarkt om haar tekorten te financieren.

De kapitaalmarkt was in Rusland nog niet erg ontwikkeld. Omdat de verzelfstandiging van banken al in de perestrojkatijd was ingezet waren er in 1992 wel al 1600 banken in Rusland actief (Gustafson, 1999) die voornamelijk voortkwamen uit onderdelen van het oude monobank systeem. Met name in de eerste periode fungeerden banken voornamelijk als tussenpersoon tussen staatsinstellingen en bedrijven. Er bestond ook een grote verwevenheid tussen banken en bedrijven, die

vaak voor een groot deel elkaars aandeelhouders waren. In tegenstelling tot de bedrijven hadden de banken veel voordeel bij de hoge inflatie. Door het langzame betalingssysteem kregen banken de beschikking over een behoorlijk werkkapitaal waarmee ze inkomen konden genereren.

De echte winsten boekten de banken nadat in 1994 de geldpersen stil werden gezet. Omdat aan het anti-inflatiebeleid een stabiele wisselkoers verbonden was (om als anker te dienen voor de binnenlandse waarde van de roebel) ontstond er een gouden gelegenheid voor banken om veel winst te maken. Zij leenden op de internationale kapitaalmarkt tegen een lage rente dollars, zetten deze om in roebels en leenden deze roebels tegen een veel hogere rente door aan de staat. Vanwege de grote financieringsbehoefte van de overheid en de lager wordende inflatie boekten de banken op deze manier enorme rente-inkomsten. De enorme toename van de staatsschuld maakte in korte tijd de rentelast een van de grootste posten op de begroting. De overheid leende bovendien vooral kortlopend en moest dus voortdurend een beroep doen op de kapitaalmarkt. Daardoor moest de overheid steeds hogere rente betalen op haar leningen. Voor bedrijven was deze ontwikkeling erg ongunstig. Omdat de overheid gedwongen was een zeer strikt uitgavenbeleid te voeren, konden bedrijven geen beroep meer doen op subsidies, terwijl het vanwege de opgelopen rente voor bedrijven onmogelijk was om leningen op te nemen bij banken. Het ontbrak de bedrijven echter ook aan eigen middelen om de noodzakelijke herstructureringen door te voeren en hun bedrijfsvoering te verbeteren. Het anti-inflatie beleid was in Rusland succesvol. De inflatie liep na 1994 terug tot 11 procent in 1997 (EBRD 1998:52), terwijl de koers van de roebel zich stabiliseerde rond de 6 roebels voor een dollar. Toch bleef de ruil in natura toenemen. Tussen 1992 en 1997 steeg de ruil in natura gestegen van 6 procent van alle transacties tot 41 procent (Aukutsionek, 1998, 179). Als voornaamste argument voeren de bedrijven het gebrek aan werkkapitaal aan, gevolgd door een wens om de productie op te voeren. Pas als derde reden noemen bedrijven belastingontduiking om ruil in natura toe te passen. In de meeste gevallen gebruikten de ontvangers van goederen deze in hun eigen productie proces, maar ze werden ook wel verder ingezet als ruilmiddel.

Belastingen

De enorme rentelasten waren niet de enige oorzaak voor de nijpende situatie op de overheidsbegroting. De tegenvallende belastinginkomsten speelden ook een grote rol. Door de achterstallige betalingen en de toenemende ruilhandel konden de bedrijven hun belastingen niet in geld kunnen betalen. Om toch geld binnen te krijgen kreeg de belastingdienst het recht om beslag te leggen op de banksaldi van de ondernemingen. Dit gold overigens ook voor andere schuldeisers van bedrijven. Als er onvoldoende saldo op de rekening stond moest de bank een archief bijhouden van de openstaande rekeningen (de zogenaamde kartoteki) en als er geld op de rekening binnen kwam moest dat rechtstreeks naar schuldeisers vloeien (Hendley, 1999: 204). De belastingenschuld en de schuld aan de nutsbedrijven had daarbij prioriteit. Als reactie ontweken de bedrijven de bankrekeningen of openden zij nieuwe rekeningen via tussenpersonen.

De overheid heeft echter ook op een meer directe manier bijgedragen aan de ruil in natura, namelijk door het accepteren van belastingen in natura. De aanzet hiertoe is gegeven door de regionale autoriteiten, die veel meer dan Moskou te maken met de

gevolgen van de economische omwentelingen. Door de typische structuur van de Sovjeteconomie waren regio's vaak volledig afhankelijk van één bedrijf. Niet alleen was het de grootste of enige werkgever, maar het leverde ook vaak de energie voor de regio en voorzag in tal van sociale voorzieningen. Als zo'n bedrijf in de problemen raakte zou dat leiden tot grote problemen in de regio. De lokale autoriteiten was er derhalve veel aan gelegen deze bedrijven in leven te houden. Zij hielpen de bedrijven bij het afzetten van hun producten en waren bereid om belastingverplichtingen in natura te accepteren. Vaak ging dat op een indirecte manier. Een ziekenhuisdirectrice die linnengoed nodig had, maar door uitblijvende subsidies onvoldoende middelen had om die te betalen, regelde een kwijtschelding van een belastingschuld voor een textielproducent als deze het gevraagde linnengoed aan het ziekenhuis leverde (Gaddy and Ickes, 1998). De lokale overheid moest ook toestemming geven aan de energie- en gas bedrijven als deze een bedrijf wilden afsluiten omdat de energierekening niet betaald was. Deze toestemming werd doorgaans niet gegeven, maar als compensatie konden de schuldeisers hun belastingschuld afboeken. Deze praktijken in de regio's brachten de centrale autoriteiten in het verre Moskou in problemen. Men kreeg te weinig roebels binnen om zijn uitgaven te dekken en zo verergerden de budgettaire problemen. De ketens van niet-monetaire betalingen werden zo wijdverbreid dat de centrale autoriteiten niet veel anders konden doen dan mee gaan in deze praktijken. Zo liep de monetarisering van de economie op een mislukking uit.

De financiële sector

Een belangrijk gevolg van de demonetarisering is dat de nominale prijzen niet meer relevant zijn. Bedrijven kunnen naar believen de prijzen verhogen of verlagen zonder de relatieve prijzen van de goederen te wijzigen (Commander en Mumssen, 1998:12). In de praktijk bleek dat de prijzen bij ruil in natura hoger lagen dan de prijs in contant geld. Dit had twee oorzaken. Ten eerste verlangde een ontvanger van goederen als betaling een premie boven op de prijs. Een betaling in natura betekende immers dat het verkoopprijsico doorgeschoven werd in de bedrijfsketen. Een tweede reden was dat de staat niet accepteerde dat bedrijven verkregen goederen beneden de kostprijs verkochten en dus waren bedrijven gedwongen om prijzen van goederen die ze doorverkochten te verhogen. Omdat in Rusland de opbrengsten belast zijn verhoogde de ruilhandel de belastingaanslag voor bedrijven.

De wijdverbreide ruilhandel verhinderde de ontwikkeling van de rol van het geld als ruilmiddel en rekeneenheid. Zoals in de planningsperiode leek de toegang tot een product belangrijker dan de prijs van een product die, afhankelijk van de betaalwijze nogal uiteen kon lopen (Woodruff, 1999). Ook de derde functie van het geld, die van opotmiddel ontwikkelde zich niet. Het gebruik van alternatieve betaalmiddelen zoals schuldvereffening, wissels, betalingsachterstanden en ruil in natura wekte geen vertrouwen in het aanhouden van roebels. De hoge inflatie in de eerste periode van de transitie droeg ook niet bij aan het vertrouwen in de roebel. Een derde factor die vermogensbezitters uit de roebeltegoeden houdt is de wankele positie van de banken. Zoals aangegeven hebben banken enorm geprofiteerd van de hoge inflatie tussen 1992 en 1994 en later van de financiering van de overheidsschuld. Maar de grote afhankelijkheid van de overheid voor hun resultaat was ook de achilleshiel van de banken. De financiering van de overheidsschuld had veel weg van een piramidespel en toen dat in augustus 1998 instortte kwamen veel banken in grote problemen. Er

waren maar weinig banken die een gespreide portfolio hadden waarin ook kredieten aan bedrijven zaten.

De crisis van augustus 1998 bevestigde ook de zwakke positie van de Russische kapitaalmarkt. Na de privatiseringen heeft zich weliswaar een aandelenmarkt ontwikkeld, de beurs van Moskou was een van de best presterende beurzen ter wereld in 1996 en 1997, maar ook deze is in 1998 volledig verdampt. In 1998 was Moskou een van de slechtst presterende beurzen ter wereld. De beurs was bovendien te klein, terwijl de invloed van de managers op de verhandelbaarheid van aandelen in hun bedrijf te groot was om aandelenkapitaal als alternatieve vermogensvorm aan te houden (Frydman, Gray, Rapaczynski, 1998). Voorts waren de bevoegdheden van de aandeelhouder nog lang niet helder en eenduidig omschreven, laat staan dat de aandeelhouder daadwerkelijke invloed kon uitoefenen op het functioneren van zijn onderneming. De meeste zeggenschap was tijdens en na de privatiseringsoperaties bij de managers van de bedrijven terechtgekomen. Dit beperkte uiteraard ook de mogelijkheden van investeringsfondsen om middelen aan te trekken. De dubieuze activiteiten van de eerste investeringsfondsen, die zoals MMM een echt piramidespel opzetten, hebben veel Russen ook wantrouwend gemaakt jegens deze fondsen. Zij wisselden hun roebels liever om in dollars en hielden die bij de hand. Diegenen die de mogelijkheid hadden zetten hun geld vast in buitenlands vermogen. Het tekort op de kapitaalrekening was groter dan het overschot op de lopende rekening. Na de augustus-crisis verminderde de import en verbeterde de lopende rekening, maar nam ook de kapitaalexport toe. De wankele positie van de banken, de geringe omvang van de kapitaalmarkt en de geringe beschikbaarheid aan binnenlands vermogen verhinderden een stijging van de binnenlandse investeringen. Hierdoor kreeg de ommekeer in de economische ontwikkeling geen beslag.

Een moeilijke taak

In Rusland heeft geld nog niet de functies die het in ontwikkelde markteconomieën heeft. Noch als rekeneenheid, noch als ruilmiddel heeft het een monopolie, getuige de enorme omvang van de ruileconomie. De onduidelijke positie van het financiële systeem leidt er bovendien toe dat de bevolking de financiële instituties links laat liggen als het gaat om vermogensvorming. Geld is dus ook geen oppotmiddel. De pogingen die de overheid onderneemt om de economie te monetariseren hebben tot nu toe een averechts effect gehad. Met name de directe toegang tot de bankrekening van de belastingplichtigen en het verbod op leverancierskrediet hebben veel bijgedragen aan de demonetarisering van de economie. De onafhankelijke opstelling van de regionale autoriteiten die betaling van belasting in natura accepteerden heeft het failliet ingeluid van de monetarisering.

De handel in natura is een van de grootste beperkingen voor de economische ontwikkeling in Rusland. Het is een dure manier van handelen en het vertroebelt het zicht op welke ondernemingen wel en welke niet levensvatbaar zijn. Dit maakt het voor banken moeilijk hun kredietrisico's in te schatten en het maakt het voor de overheid moeilijk te bepalen of een steunoperatie zinvol is of niet.

Een van de meest noodzakelijke hervormingen lijkt mij op dit moment die van het bankwezen te zijn. Er zijn te veel slechte banken in Rusland, waardoor er geen vertrouwen is in het bankwezen. De banken moeten onafhankelijke financiële

instellingen worden. Hiervoor is o.a. vereist dat de overheid niet inspringt in geval van nood (hetgeen onverlet laat dat rekeninghouders geen risico's mogen lopen), maar ook dat de staat ze niet gebruikt als belastingkantoor of incassobureau. Dit zou banken dwingen tot een zorgvuldige afweging van hun portfolio en biedt een uitweg uit de ruil in natura die in Rusland zulke grote omvang heeft aangenomen. Alleen zo kan een bijdrage geleverd worden aan de homogenisering van het geld. Een betrouwbaarder financieel systeem vermindert ook de drang om het kapitaal in het buitenland onder te brengen. Rusland kan dan gaan profiteren van haar positieve lopende rekening zonder dat de centrale bank aan de exporteurs de verplichting hoeft op te leggen om driekwart tot alles van de exportopbrengsten bij de centrale bank om te zetten in roebels.

De ontwikkelingen in de afgelopen jaren hebben een enorme hypotheek gelegd op het economisch beleid in de komende jaren. De overheid heeft een enorme schuld, zowel aan binnenlandse als aan buitenlandse (IMF) crediteuren. Dit beperkt haar mogelijkheden om begrotingstekorten op de kapitaalmarkt te dekken. Monetaire financiering is bij wet uitgesloten, maar zou ook funest zijn voor de ontwikkeling van de monetaire stabiliteit. De overheid rest derhalve niet veel meer dan een zeer terughoudend uitgavenbeleid. De grootste uitdaging ligt wellicht in de verhoudingen met de regionale autoriteiten. 'Moskou' zal moeten proberen het feitelijk monopolie op geld terug te krijgen. Dat is evenzeer een politieke strijd als een economische strijd. De augustuscrisis is hier een steun in de rug van de centrale overheid, want deze heeft geleid tot een vermindering van de ruilhandel en daarmee tot een homogenisering van het geld.

Literatuur:

Ambassade van het Koninkrijk de Nederlanden (Moskou), *Russia: Economic Newsletter*, No. 15, November 15, 1999

Åslund, Anders, Russia's Collapse, *Foreign Affairs*, Sept./Oct. 1999, pp. 64-77

Aukutsionek, Sergei, Industrial Barter in Russia, *Communist Economies & Economic Transformation*, Vol 10, No 2, 1998, pp. 179-188

Commander, Simon and Christian Mumssen, Understanding Barter in Russia, *EBRD Working paper*, No. 37, December 1998

EBRD, *Transition Report 1998*, EBRD 1998

Frydman, Roman, Kenneth Murphy, and Andrzej Rapaczynski, *Capitalism with a Comrade's Face*, CEU Press, 1998

Gaddy, Clifford and Barry Ickes, Why Are Russian Enterprises Not Restructuring?, *Transition*, Vol 9, No 4, pp.1-5

Granville, Brigitte, Farewell Rouble Zone, in: Åslund, Anders (ed.), *Russia's Economic Transformation in the 1990s*, Pinter, 1997

Gustafson, Thane, *Capitalism Russian-Style*, Cambridge University Press, 1999

Jones, Anthony and William Moskoff, *The Great Market Debate in Soviet Economics*, Sharpe, 1991

Kornai, Janos, *Economics of Shortage*, North-Holland Publishing Company, 1980

Ledeneva, Alena, *Russia's Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange*, Cambridge University Press, 1998

Poser, Jan Amrit, Monetary Disruptions and the Emergence of Barter in FSU Economies, *Communist Economies & Economic Transformation*, Vol 10, No 2, 1998, pp. 157-177

Schoors, Koen, De spontane privatisering van de gespecialiseerde staatsbanken in Rusland, *Maanschrift Economie*, Jrg. 63, 1999, pp. 295-309

Woodruff, David, It's Value That's Virtual: Bartles, Rubles, and the place of Gazprom in the Russian Economy, *Post-Soviet Affairs*, Vol. 15, No 2, 1999, pp. 130-148

totaal aantal woorden (incl. literatuur): 4628